

PARTYCYPACJA UCZNIÓW W PROCESIE UCZENIA SIĘ A ICH PŁEĆ I WIEK

Abstract

The connection between students' participation in their own learning process and their sex and age

Nowadays, according to dominant approach to learning process, students' commitment is one of fundamental factors which have impact on success in learning. This fact poses a challenge to teachers and schools to redefine the role of students in their own process of learning.

The main purpose of the article is to deepen the knowledge about the students' participation in constructing their own learning process and the relationship between the students' commitment in the classroom, and their sex and age (type of school).

The author used selected questions data from electronic database, which included data from the external evaluations of schools.

Research has shown that most students don't experience in the classroom situations in which they affects the content lessons and the way in which they learn. There are differences between the frequency with which students of different types of schools affect what happens in the classroom. Girls more likely than boys to have the opportunity to influence it, then take the lessons. There isn't difference in influence on the methods of work.

Key words: participation, commitment, process of learning, students, activity

Streszczenie

Współcześnie wskazuje się, że zaangażowanie uczniów jest istotnym elementem procesu uczenia się. Realizacja tego postulatu stawia przed nauczycielami i szkołami wyzwanie ponownego zdefiniowania roli uczniów we własnym procesie edukacyjnym.

Celem publikacji jest pogłębienie wiedzy o uczestnictwie uczniów w konstruowaniu własnego procesu uczenia się i związku między partycypacją uczniów na lekcji a płcią i wiekiem określonym na podstawie typu szkoły, do jakiej uczęszczają uczniowie. W analizie wykorzystano wybrane pytania zamknięte zadane uczniom w ankiecie elektronicznej przeprowadzanej w ramach ewaluacji zewnętrznych szkół.

Badania wykazały, że większość uczniów nie doświadcza na lekcjach sytuacji, w których wpływa na treści lekcji (na to, co się na nich dzieje) oraz na sposób, w jaki się uczy. Istnieją różnice między częstotliwością, z jaką uczniowie różnych typów szkół wpływają na to, co dzieje się na lekcjach. Dziewczynki częściej niż chłopcy mają okazję wpływać na to, czym zajmują się na lekcji; nie ma takiej różnicy we wpływie na metody pracy.

Słowa kluczowe: partycypacja, zaangażowanie, proces uczenia się, uczniowie, aktywność

Wstęp

Współczesna wiedza o uczeniu się dowodzi, że niezbędne jest zaangażowanie uczniów w ten proces. Logiczną konsekwencją tego jest fakt, że pomijanie uczących się, zarówno na płaszczyźnie życia klasy, jak i szkoły, nie może sprzyjać rozwojowi młodych ludzi i ich uczeniu się. Idea angażowania uczniów w proces współdecydowania o sobie, konstruowania własnej przestrzeni rozwoju nie jest zjawiskiem nowym. Śledząc rozwój koncepcji pedagogicznych w ciągu lat, można dostrzec, że zwrot ku uczniowi, jego potrzebom, wolności i prawu do stanowienia o sobie, uznanie jego podmiotowości w procesie edukacyjnym są obecne w koncepcjach wielu pedagogów. Stanowią konstytutywny fundament takich teorii pedagogicznych, jak pedagogika radykalnego humanizmu Fromma, pedagogika antyautorytatywna Gordona czy Neilla, pedagogika niedyrektywna Rogersa [Śliwerski, 1996, w: Kołodziejczyk, Kołodziejczyk, 2009].

Obszarem, w którym wskazuje się na potrzebę zaangażowania uczniów w życie szkoły, jest kształtowanie postaw sprzyjających kooperacji. Niezbędna jest też konieczność poprawy mechanizmów partycypacji społecznej i wpływu obywateli na rzeczywistość, co w konsekwencji ma prowadzić do wzmocnienia kapitału społecznego [Mazurkiewicz, 2012]. By szkoła mogła przygotowywać młodych ludzi do życia w społeczeństwie demokratycznym, musi działać na zasadach demokracji. Nie ma bowiem demokratycznego społeczeństwa bez demokratycznej edukacji, tak jak nie ma demokratycznej edukacji bez demokratycznego społeczeństwa [Mazurkiewicz, 2011]. Dlatego szkoła musi być kierowana demokratycznie – muszą być w niej sprawowane funkcje przywódcze, przy jednoczesnym odwoływaniu się do praw człowieka, wspieraniu zaangażowania wszystkich uczestników społeczności szkolnej i nadaniu jej członkom pewnych uprawnień w tym zakresie [Bäckman, Trafford, 2008].

Dążenia do wyposażania młodzieży w umiejętności i wiedzę niezbędną do samorealizacji i rozwoju osobistego, bycia aktywnym obywatelem, integracji społecznej są widoczne także w krokach podejmowanych przez władze Unii Europejskiej [Zalecenie..., 2006].

Literatura dostarcza informacji z zakresu ogólnych modeli partycypacji w różnego typu organizacjach [Mendel, 2001; Stocki, Prokopowicz, Żmuda, 2008], demokratyzacji szkoły [Śliwerski, 1996] czy angażowania się uczniów w zarządzanie szkołą [Fazlagić, 2003] oraz przykładów projektów rozwijających zaangażowanie społeczne uczniów [Fundacja Civis Polonus, 2007]. Bliższe poznanie zagadnienia partycypacji w szkole jest możliwe dzięki opracowaniom na temat zaangażowania uczniów [Tędziągolska, Konieczny, 2013], partycypacji uczniów, rodziców i nauczycieli w życiu szkoły [Kołodziejczyk, 2011], partycypacji uczniów w zarządzaniu szkołą [Chrabąszcz, 2012] działalności rad szkół [Mencel, 2009], samorządów uczniowskich [Geller, 2014].

Głębsze poznanie rzeczywistości szkolnej wpływającej na proces nauczania i uczenia się oraz innych aspektów edukacji możliwe jest dzięki zapoznaniu się z wynikami badań międzynarodowych (PISA, *Raport Eurydice „Różnice*

w *wynikach nauczania a płeć uczniów*”, Międzynarodowe Badania Edukacji Obywatelskiej – ICCS), krajowych (na przykład *Raport o stanie edukacji 2012. Liczy się jakość*, „*Szkoła Demokracji – Szkoła Samorządności*”). Informacji dostarczają także ewaluacje zewnętrzne prowadzone w ramach projektu Program Wzmocnienia Efektywności Systemu Nadzoru Pedagogicznego i Oceny Jakości Pracy Szkoły Etap II i III”, w czasie których sprawdzany jest poziom spełniania przez szkoły wymagań stawianych im przez państwo.

Pomimo żywego zainteresowania edukacją, uczeniem się i partycypacją uczniów, brak jest kompleksowych badań i opracowań poświęconych w szczególności partycypacji uczniów w procesie edukacyjnym na lekcji.

Celem publikacji jest pogłębienie wiedzy o uczestnictwie uczniów w konstruowaniu własnego procesu uczenia się. Na potrzeby tego artykułu zaangażowanie uczniów utożsamiono ze zgłaszaniem przez nich własnych pomysłów na temat tego, co chcą robić na lekcji, oraz wykonywaniem zadań, których są autorami. Główny element tekstu stanowi część poświęcona przedstawieniu badań w zakresie partycypacji uczniów i określenia istnienia związku między zaangażowaniem uczniów na lekcji a ich płcią i wiekiem (poziomem edukacji).

Partycypacja młodych ludzi w szkole

Zwiększenie wpływu uczniów na życie szkoły można rozpatrywać na dwóch płaszczyznach. Pierwsza z nich dotyczy uczestnictwa w podejmowaniu decyzji dotyczących życia szkoły. Jest realizowana przez urzeczywistnienie samorządności szkolnej i przez wpływ na zarządzanie szkołą. Druga jest bezpośrednio związana z procesem edukacyjnym zachodzącym podczas każdej lekcji.

Prawo do wyrażania opinii jest jednym z najważniejszych zapisów wielu dokumentów tworzących ramy prawne i postulaty funkcjonowania współczesnego społeczeństwa (m.in. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Konwencji o prawach dziecka). Znaczenie partycypacji uczniów w szkole, ich zaangażowanie w procesy zachodzące w niej – te procesy są obecne w wymaganiach państwa wobec szkół [Kołodziejczyk, 2011] oraz w Ustawie o systemie oświaty, która określa między innymi możliwości uczniów w decydowaniu o szkole.

Pomimo demokratyzacji życia społecznego, realizowania wielu inicjatyw propagujących aktywność, samorządność młodych ludzi (szkolne debaty, projekty „Młodzież w działaniu – Młodzież w demokracji”, „Szkoła partycypacji”), zaangażowanie uczniów w proces decydowania o własnym rozwoju i rozwoju szkoły, a także wszelkie działania, które dotyczą, pozostają zjawiskami kontrowersyjnymi, budzącymi sprzeczne uczucia: zachwyt i lęk. Bogusław Śliwerski [1996], a także Elisabeth Bäckman i Bernard Trafford [2008] podają przykłady zarzutów wobec demokracji, przeciwstawiając im argumenty rozwiewające obawy oponentów tego zjawiska. (Chodzi między innymi o zarzut, że kierowanie szkołą i prowadzenie zajęć dydaktyczno-wychowawczych jest sprawą zbyt istotną, by mogli w nim brać udział uczniowie i inne osoby z tym związane, zostaje odpar-

ty argumentem, że postulat ludowładztwa nie stoi na przeszkodzie postulatowi fachowości nauczycieli czy dyrekcji. Wymogi demokratyczne dotyczą jedynie skutecznej kontroli społecznej nad pracą „ekspertów” – grona pedagogicznego i dyrektora; obawę przed zapanowaniem w szkole chaosu, braku porządku i dyscypliny odpierają stwierdzeniem, że demokracja uczniowska nie jest równoznaczna z brakiem reguł. Szkoły potrzebują reguł, a włączenie uczniów w ich tworzenie zwiększa prawdopodobieństwo, że będą one przez nich bardziej akceptowane i przestrzegane).

Wyniki prowadzonych badań pokazują, że obawy przed uczniowską partycypacją przekładają się na to, co dzieje się w szkole. Jak wynika z *Raportu z badań samorządów uczniowskich*, uczniowie nie zawsze mają zapewnione odpowiednie warunki do działania [Geller, 2014]. Nie wszyscy uczniowie czują, że decydują o szkole/w szkole. Trzy czwarte uczniów ma poczucie wpływu na to, co się dzieje w szkole, a mniejszy odsetek uczniów deklaruje, że wpływa na promowane w szkole postawy (64%) i zajęcia lekcyjne (50%) [Jewdokimow, 2013]. W szkołach chętniej jednak realizuje się działania inicjowane przez uczniów, które są ściśle związane nie tyle z procesem edukacyjnym i organizacją pracy szkoły, ile raczej z socjalizacją, nabywaniem umiejętności współpracy, solidarności, życiem kulturalnym (wolontariat, koła zainteresowań, dyskoteki). Z jednej strony cieszyć może fakt, że szkoły przygotowują młodych ludzi do życia w społeczeństwie i chętnie realizują ich inicjatywy, z drugiej strony jednak niepokojące jest to, że pomysły uczniów związane na przykład z wprowadzaniem zmian w zakresie tematów zajęć i ich prowadzenia, zmian w regulaminie szkolnym, modernizacją szkoły są realizowane w niewielkim stopniu [Tędziągolska, Konieczny, 2013].

Fakt, że uczniowie nie angażują się we wszystkich obszarach działań szkoły, które są związane z ich rozwojem, pozwala sądzić, że powodem tego mogą być przywołane wcześniej obawy ze strony szkoły do dzielenia się z uczniami odpowiedzialnością w podejmowaniu decyzji.

Brak zaangażowania uczniów zwłaszcza w decydowanie o własnym procesie edukacyjnym może obniżać jego skuteczność, dlatego też, mając na uwadze fundamentalne zadanie szkoły, jakim jest pomoc uczniom w uczeniu się, dalszą część niniejszej publikacji poświęcono aktywności uczniów w kontekście ich zaangażowania na lekcji.

Aktywność uczniów w procesie uczenia się, jak dowodzą badania na temat uczenia się, ma istotne znaczenie w efektywnym przyswajaniu wiedzy przez uczniów i ich wszechstronnym rozwoju. Uczniowie łatwiej nabywają nowe umiejętności i wiedzę, jeśli mają możliwość odwoływania się do własnych doświadczeń, gdy na lekcjach panuje atmosfera mocy i sprawstwa, a nie podporządkowania i poczucia bezradności, gdy nauczyciele ustalają jasne „zasady gry” – informują uczniów, czego, po co i jak będą się uczyć, według jakich kryteriów będą oceniani, a także jakie pomysły będzie można zrealizować w ramach przewidzianych przez szkołę programów pracy [Pacewicz, 2012]. Korzyścią wynikającą z umożliwienia uczniom zgłaszania pomysłów na realizację zadań na lekcji, tematów zajęć, sposobów pracy jest większe identyfikowanie się uczniów z zadaniami, których są autorami, i chętniejsze ich wykonywanie.

Akcentowanie konieczności angażowania uczniów w proces uczenia się jest widoczne w postulowanych strategiach nauczania, których wykorzystanie sprzyja warunkom dla dobrego uczenia się i nauczania [Sterna, Strzemieczny, 2012]. Wyzwolenie w uczniach ich potencjału, umożliwienie im wszechstronnego rozwoju, który przełoży się na rozwój klasy, szkoły, a w przyszłości społeczeństwa, jest możliwe w warunkach dialogu, partnerstwa i przestrzeni do dzielenia się własnymi pomysłami i ich realizacji.

Jak wspomniano wcześniej, literatura dostarcza opracowań na temat angażowania się młodych ludzi w decydowanie przede wszystkim o tym, co się dzieje w szkole, w mniejszym zaś stopniu – o własnym procesie uczenia się. W ostatnich latach prowadzono badania, między innymi w ramach nadzoru pedagogicznego systemu ewaluacji oświaty, w zakresie partycypacji uczniów w procesie edukacyjnym.

Rezultaty dotychczas prowadzonych analiz koncentrowały się na przedstawieniu ogólnego poziomu uczniowskiej aktywności na lekcjach w różnych typach szkół. Ich wyniki pokazują, że uczniowie szkół podstawowych są bardziej zaangażowani w zajęcia prowadzone w szkole i oceniają je jako ciekawsze niż ich koleżanki i koledzy z gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych. Uczniowie na wyższych etapach edukacji, według ich własnej opinii, mają największy wpływ na organizację lekcji i stosunek nauczycieli do uczniów [Tędziągolska, Konieczny 2013]. W przypadku uczniów szkół podstawowych 60% z nich deklaruje, że ma poczucie wpływu na to, co dzieje się na lekcjach [Jewdokimow, 2011]. Badania wykazują także istotne różnice w postrzeganiu przez uczniów i nauczycieli stopnia realizacji uczniowskich inicjatyw. W opinii nauczycieli prowadzący realizują więcej pomysłów uczniów, niż deklarują uczniowie [Kołodziejczyk, 2011].

Opisane wyniki badań z zakresu aktywności uczniów w procesie uczenia się wskazują na występujące tendencje. Przeprowadzona analiza ma na celu uzupełnienie wiedzy o wpływie uczniów na proces uczenia się i związek tego wpływu z płcią i poziomem edukacji uczniów.

Badania własne

Metodologia badania

W analizie wykorzystano dane pochodzące z ewaluacji zewnętrznych prowadzonych w ramach projektu Program Wzmocnienia Efektywności Systemu Nadzoru Pedagogicznego i Oceny Jakości Pracy Szkoły Etap III. Dane pochodzą z ewaluacji prowadzonych w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych w okresie od 1 stycznia do 31 marca 2014 roku.

Uczestnikami badań byli uczniowie trzech typów szkół (podstawowych, gimnazjów i ponadgimnazjalnych) z klas rok niższych od najstarszych – wszyscy uczniowie w danym roczniku.

Tabela 1

Zestawienie danych liczbowych o uczestnikach badania udzielających odpowiedzi na poszczególne pytania

Lp.	Pytanie	Liczba respondentów		Ogółem	Kobieta	Mężczyzna	
		Z uwzględnieniem zróżnicowania pod względem typu szkoły	Z uwzględnieniem zróżnicowania pod względem płci				
		Szkoła podstawowa	Gimnazjum	Szkoła ponadgimnazjalna			
1	„Czy zgłaszałaś/eś jakieś pomysły dotyczące tego, co robicie na lekcji?”	1730	2045	2339	3169	2945	6114
2	„Wykonuję zadania wymyślone przez siebie lub innych uczniów”	10 399	12 562	18 147	20 493	20 615	41 108
3	„Na ilu Twoich lekcjach dzisiaj miały miejsce opisane niżej sytuacje: Dzisiaj zgłaszałam/em pomysły dotyczące tego jak chciałabym/bym pracować na zajęciach”	877	1485	1061	1860	1570	3423
4	„Do jakiej części Twoich zajęć w szkole pasuje poniższe zdanie: Nauczyciel zachęca mnie do wyrażania własnego zdania na tematy poruszane na lekcji”	962	1447	1114	1892	1631	3523

Źródło: opracowanie własne.

Uczniowie wypełniali obszerną ankietę on-line, z której na potrzeby analizy wybrano cztery pytania (jednokrotnego wyboru) wiążące się bezpośrednio z problematyką partycypacji uczniów na lekcji. Uczniów pytano o częstotliwość występowania danego zjawiska.

W przypadku analizowanego materiału istnieją różnice w liczbie badanych wynikające z różnej liczby respondentów odpowiadających na poszczególne pytania.

Przedstawiona analiza ma charakter eksploracyjny.

Szczegółowe informacje o poziomie edukacji i płci znajdują się w Tabeli 1.

Wyniki badań

W pierwszej kolejności analizie poddano dwa pytania związane z wpływem uczniów na to, co robią na lekcji (treści). Pierwsze z nich dotyczyło zgłaszania przez uczniów pomysłów na temat tego, co chcą robić na zajęciach (Tabela 2). Większość uczniów (36% nigdy i 30% rzadko) wyraża swoje opinie na temat tego, co chciałaby robić na lekcji. Uczniowie, którzy często dzielą się swoimi pomysłami na temat lekcji, stanowią 27%, zaś grupa, która bardzo często wykazuje inicjatywę w zgłaszaniu pomysłów, stanowi niewielki odsetek badanych – 8%. Taka tendencja utrzymuje się we wszystkich typach szkół, należy jednak zwrócić uwagę, że uczniowie najmłodszy deklarują większy wpływ na to, co robią na lekcji, niż uczniowie starsi z gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych. Różnice te są istotne statystycznie ($\chi^2_{(6)} = 122,35, p < 0,001$).

Większy wpływ na to, co robią uczniowie na lekcji, deklarują dziewczynki niż chłopcy. Istotne różnice statystyczne pod względem płci w odpowiedzi na zadane pytanie ($\chi^2_{(3)} = 30,38, p < 0,001$) dowodzą, że istnieje związek między płcią a zgłaszaniem przez uczniów pomysłów na temat tego, co chcą robić na lekcjach.

Tabela 2

Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy zgłaszałaś/eś jakieś pomysły dotyczące tego, co robicie na lekcji?” (n = 6114 uczniów)

	Bardzo często	Często	Rzadko	Nigdy	
Typ placówki	Szkoła podstawowa	12,7%	30,9%	28,4%	28,0%
	Gimnazjum	6,8%	22,5%	30,7%	40,0%
	Szkoła ponadgimnazjalna	6,4%	26,6%	29,7%	37,3%
Płeć	Kobieta	8,0%	28,7%	30,7%	32,7%
	Mężczyzna	8,7%	24,1%	28,5%	38,6%
Ogółem		8,3%	26,5%	29,7%	35,6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.seo2.npseo.pl. Statystyka wygenerowana za pomocą programu SPSS.

Odnosząc się do partycypacji uczniów w procesie uczenia się na lekcji, analizowano także pytanie o to, jak często uczniowie wykonują zadania, których autorami są oni sami lub inni uczniowie. Jak wynika z informacji udzielonych przez uczniów (Tabela 3), większość z nich – 53% – wykonuje wymyślone przez siebie zadania na mniej niż połowie lekcji lub na żadnej. Na większości lekcji lub na wszystkich zadania wymyślone przez uczniów wykonuje nieco ponad jedna czwarta badanych. Uczniowie szkół podstawowych wyraźnie częściej wykonują zadania wymyślone przez siebie lub innych uczniów niż uczniowie gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych. Są to istotne statystycznie różnice ($\chi^2_{(8)} = 1087,59$, $p < 0,001$). Ponadto istnieje związek między płcią uczniów a tym, czy uczniowie wykonują zadania, których pomysłodawcami są oni sami lub inni uczniowie. Nieznacznie częściej wykonywanie takich działania deklarują dziewczynki niż chłopcy ($\chi^2_{(4)} = 48,36$, $p < 0,001$).

Tabela 3

Rozkład odpowiedzi na pytanie „Wykonuję zadania wymyślone przez siebie lub innych uczniów” (n = 41 108)

	Na wszystkich lekcjach	Na większości lekcji	Na połowie lekcji	Na mniej niż połowie lekcji	Na żadnej lekcji	
Typ placówki	Szkoła podstawowa	10,7%	25,9%	21,5%	26,5%	15,5%
	Gimnazjum	5,3%	18,6%	20,9%	34,7%	20,5%
	Szkoła ponadgimnazjalna	4,2%	17,4%	20,1%	35,2%	23,0%
Płeć	Kobieta	6,3%	20,7%	21,3%	32,4%	19,3%
	Mężczyzna	6,0%	19,1%	20,1%	33,4%	21,4%
Ogółem		6,2%	19,9%	20,7%	32,9%	20,3%

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.seo2.npseo.pl. Statystyka wygenerowana za pomocą programu SPSS.

Kolejną kwestią podjętą w analizie był wpływ uczniów w dniu, w którym wypełniali oni analizowaną ankietę, na sposób uczenia się na lekcji (Tabela 4). W opiniach uczniów ich działania w tym zakresie były rzadkie. Dominują odpowiedzi wskazujące na to, że uczniowie na żadnych zajęciach nie zgłaszali pomysłów (46%), a subdominantą jest: na mniej niż połowie zajęć (21%).

14% uczniów zgłaszało własne propozycje sposobu pracy na połowie zajęć, a wraz kolejnymi elementami kafeterii (na większości zajęć i na wszystkich zajęciach) odsetek jeszcze się zmniejszał (odpowiednio 14% i 5%). Opisana tendencja powtarza się we wszystkich typach szkół, jednocześnie należy zauważyć,

że w szkołach podstawowych mniejsza liczba uczniów deklaruje, iż na żadnych zajęciach nie zgłaszała własnych pomysłów (34%) w porównaniu z uczniami gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych (50% i 49%). W szkołach podstawowych prawie dwukrotnie więcej uczniów (8%) niż w gimnazjach (4%) i szkołach ponadgimnazjalnych (5%) deklaruje, że podejmowało tego typu działania na wszystkich lekcjach. Różnice te są istotne statystycznie ($\chi^2_{(8)} = 139,53, p < 0,001$). Nie ma istotnych różnic statystycznych pod względem płci w odpowiedzi na zadane pytanie.

Tabela 4

Rozkład odpowiedzi na pytanie „Na ilu Twoich lekcjach dzisiaj miały miejsce opisane niżej sytuacje: Dzisiaj zgłaszałam/em pomysły dotyczące tego, jak chciałabym/bym pracować na zajęciach” (n = 3423 uczniów)

	Na wszystkich zajęciach	Na większości zajęć	Na połowie zajęć	Na mniej niż połowie zajęć	Na żadnych zajęciach	
Typ placówki	Szkoła podstawowa	8,0%	22,3%	17,9%	17,7%	34,1%
	Gimnazjum	3,6%	11,0%	13,9%	22,0%	49,6%
	Szkoła ponadgimnazjalna	4,1%	10,6%	12,3%	23,8%	49,1%
Płeć	Kobieta	4,3%	12,9%	15,5%	21,8%	45,5%
	Mężczyzna	5,7%	14,8%	13,2%	21,0%	45,4%
Ogółem		4,9%	13,8%	14,4%	21,4%	45,5%

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.seo2.npseo.pl. Statystyka wygenerowana za pomocą programu SPSS.

Ostatnim pytaniem analizowanym w związku z partycypowaniem uczniów procesie uczenia się na lekcji była ich opinia na temat tego, w jakim stopniu są oni zachęcani przez nauczycieli do wyrażania własnych opinii na tematy poruszane na lekcjach (Tabela 5). Zdecydowana większość uczniów deklaruje, że jest zachęcana do przedstawiania własnych opinii na temat lekcji na wszystkich zajęciach (30%) lub na większości lekcji (37%). Mniej niż jedna trzecia badanych deklaruje mniejszą częstotliwość tego typu działań ze strony nauczyciela. 17% uczniów uważa, że nauczyciele zachęcają ich do wyrażania własnego zdania na połowie zajęć lub na mniej niż połowie zajęć (11%). Niewielki odsetek uczniów (6%) nie dostrzega żadnych działań po stronie nauczyciela, które zmierzałyby do zachęcenia ich do prezentowania własnych poglądów o tematyce lekcji.

W przypadku analizowanego pytania wyraźnie widać, że istnieje związek między tym, jak uczniowie postrzegają działania nauczyciela zmierzające do zmotywowania ich do dzielenia się własnymi opiniami na temat kwestii porusza-

nych na lekcji, a ich wiekiem (typem szkoły). Świadczy o tym wyraźna różnica statystyczna ($\chi^2_{(8)} = 228,48$, $p < 0,001$).

Nie ma istotnych różnic statystycznych pod względem płci w odpowiedzi na zadane pytanie.

Tabela 5

Rozkład odpowiedzi na pytanie „Do jakiej części Twoich zajęć w szkole pasuje poniższe zdanie: Nauczyciel zachęca mnie do wyrażania własnego zdania na tematy poruszane na lekcji” (n = 3523)

	Do wszystkich zajęć	Do większości zajęć	Do połowy zajęć	Do mniej niż połowy zajęć	Do żadnych zajęć	
Typ placówki	Szkoła podstawowa	43,1%	37,4%	10,8%	5,1%	3,5%
	Gimnazjum	21,1%	35,5%	19,8%	14,3%	9,3%
	Szkoła ponadgimnazjalna	29,4%	37,9%	17,1%	12,8%	2,8%
Płeć	Kobieta	31,6%	36,3%	15,9%	11,0%	5,2%
	Mężczyzna	27,6%	37,3%	17,2%	11,7%	6,1%
Ogółem		29,7%	36,8%	16,5%	11,3%	5,6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.seo2.npseo.pl. Statystyka wygenerowana za pomocą programu SPSS.

Podsumowanie

Z analizy wynika, że z jednej strony większość uczniów nie doświadcza na lekcjach sytuacji, w których wpływa na treści lekcji (na to, co dzieje się na lekcji), oraz na sposób, w jaki się uczy. Z drugiej strony uczniowie twierdzą, że nauczyciele zachęcają ich do wyrażania zdania na tematy poruszane na lekcji. Może to oznaczać, że nauczyciele wychodzą z założenia, że wiedzą lepiej, co jest potrzebne uczniom do uczenia się, w ograniczony sposób oddając im inicjatywę w tym zakresie. Stanowisko to jest przeciwstawne do postulowanego współczesnie współtworzenia procesu edukacyjnego przez uczniów i nauczycieli.

Problem postawiony w niniejszej publikacji dotyczył określenia związku między partycypacją uczniów w procesie uczenia się a ich płcią i wiekiem (typem szkoły). Jak wykazała analiza danych, istnieje duża zależność między częstotliwością, z jaką uczniowie angażują się na lekcji (jak często zgłaszają własne pomysły dotyczące tego, co chcą robić na zajęciach, jak często wykonują zadania wymyślane nie przez nauczyciela, ale przez nich samych), a typem szkoły, w ja-

kiej się uczą. Zależność ta występuje zarówno w kontekście wszystkich zajęć, jak i w kontekście zajęć w dniu badania.

Z badań wynika, że uczniowie szkół podstawowych częściej mają okazję wpływać na proces uczenia się na lekcjach (treść i metody) w porównaniu z ich starszymi koleżankami i kolegami z gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, są też częściej zachęcani przez nauczycieli do osobistego angażowania się w to, co dzieje się na lekcji. Prawidłowość ta dotyczyła wszystkich badanych aspektów. Podobna tendencja została wykazana w badaniach Magdaleny Tędziagolskiej i Iwony Konieczny. Badania nie wyjaśniają przyczyn tego zjawiska, ale można przypuszczać, że tkwią one w prawidłowościach rozwojowych (zmniejszająca się ciekawość poznawcza) lub w zmieniającym się sposobie rozumienia przez nauczycieli prawidłowości związanych z uczeniem się.

Inaczej kształtuje się zależność między partycypacją uczniów w kontekście poruszanych w badaniu kwestii a płcią uczniów. Dziewczynki mają większy wpływ na treści poruszane na lekcjach niż chłopcy, nie ma zaś różnicy ze względu na płeć we wpływaniu uczniów na sposób pracy na lekcji. Nauczyciele w takim samym stopniu zachęcają dziewczęta i chłopców do wyrażania własnego zdania na tematy poruszane na lekcji.

Wszystkie zależności występujące pomiędzy badanymi zjawiskami a płcią i wiekiem uczniów zostały przedstawione w Tabeli 6.

Tabela 6

Zależności między badanymi zjawiskami a płcią i wiekiem uczniów

Pytanie	Poziom zgodności – współczynnik chi kwadrat	
	Związek partycypacji z płcią	Związek partycypacji z typem szkoły
„Czy zgłaszałaś/eś jakieś pomysły dotyczące tego, co robicie na lekcji?”	$\chi^2_{(3)} = 30,38$ $p < 0,001$	$\chi^2_{(6)} = 122,35$ $p < 0,001$
„Wykonuję zadania wymyślone przez siebie lub innych uczniów?”	$\chi^2_{(4)} = 48,36$ $p < 0,001$	$\chi^2_{(8)} = 1087,59$ $p < 0,001$
„Na ilu Twoich lekcjach dzisiaj miały miejsce opisane niżej sytuacje: Dzisiaj zgłaszałam/em pomysły dotyczące tego, jak chciałabym/bym pracować na zajęciach?”	Brak	$\chi^2_{(8)} = 139,53$ $p < 0,001$
„Do jakiej części Twoich zajęć w szkole pasuje poniższe zdanie: Nauczyciel zachęca mnie do wyrażania własnego zdania na tematy poruszane na lekcji?”	Brak	$\chi^2_{(8)} = 228,48$ $p < 0,001$

Źródło: opracowanie własne.

Literatura

- Bäckman E., Trafford B. (2008), *Demokracja w kierowaniu szkołą*, CODN, Warszawa.
- Chrabąszcz M. (2012), *Partycypacja uczniów w zarządzaniu szkołą* [w:] G. Mazurkiewicz (red.), *Przywództwo i zmiana w edukacji. Ewaluacja jako mechanizm doskonalenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Fazłagić A.J. (2003), *Marketingowe zarządzanie szkołą*, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa.
- Fundacja Civic Polonus (2007), *Szkoła Obywateli. 10 projektów zachęcających uczniów do aktywności społecznej*, Fundacja Civis Polonus, Warszawa.
- Geller A.M. (2014), *Samorządność zaczyna się w toalecie. Raport z badań samorządów uczniowskich wykonanych dla Koalicji na rzecz Samorządów Uczniowskich*, <http://www.ceo.org.pl/samorzad/news/samorzadnosc-zaczyna-sie-w-toalecie-raport> [dostęp: 03.03.2014].
- Jewdokimow M. (2011), „Uczniowie są aktywni”? *Analiza wymagań* [w:] G. Mazurkiewicz (red.), *Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Refleksje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Jewdokimow M. (2013), *Rozwój kapitału społecznego a nadzór pedagogiczny. Analiza międzywymaganiowa* [w:] G. Mazurkiewicz (red.), *Jakość edukacji. Dane i wnioski z ewaluacji zewnętrznych prowadzonych w latach 2010–2011*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Kołodziejczyk J. (2011), *Partycypacja uczniów, rodziców i nauczycieli w zarządzaniu szkołą* [w:] G. Mazurkiewicz (red.), *Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Refleksje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Kołodziejczyk J., Kołodziejczyk J. (2009), *Tradycja pedagogiczna i uwarunkowania systemu oświaty dla zarządzania partycypacyjnego szkołą* [w:] S. Banaszak, K. Doktor (red.), *Socjologiczne, pedagogiczne i psychologiczne problemy organizacji i zarządzania*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Komunikacji i Zarządzania, Poznań.
- Mazurkiewicz G. (2011), *Przywództwo edukacyjne. Odpowiedzialne zarządzanie edukacją wobec wyzwań współczesności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Mazurkiewicz G. (2012), *Zaangażowanie przywódcy warunkiem istnienia przydatnej ewaluacji* [w:] G. Mazurkiewicz (red.), *Przywództwo i zmiana w edukacji. Ewaluacja jako mechanizm doskonalenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Mencel M. (2009), *Rada szkoły*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Mendel T. (2001), *Partycypacja w zarządzaniu współczesnymi organizacjami*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Pacewicz A. (2012), *Aktywni uczniowie – szansa i wyzwanie dla szkoły* [w:] G. Mazurkiewicz (red.), *Jakość edukacji. Różnorodne perspektywy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Sterna D., Strzemieczny J. (2012), *Organizacja procesów edukacyjnych dla wspierania uczenia się* [w:] G. Mazurkiewicz (red.), *Jakość edukacji. Różnorodne perspektyw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Stocki R., Prokopowicz P., Żmuda G. (2008), *Pełna partycypacja w zarządzaniu. Tajemnica sukcesu największych eksperymentów menedżerskich świata*, Oficyna Wolters Kluwer Business, Kraków.
- Śliwowski B. (1996), *Klinika szkolnej demokracji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Tędziągolska M., Konieczny I. (2013), *Analiza danych dotyczących wymagań „Uczniowie są aktywni”, czyli o aktywności uczniów i nauczycieli w szkołach* [w:] G. Mazurkiewicz

(red.), *Jakość edukacji. Dane i wnioski z ewaluacji zewnętrznych prowadzonych w latach 2010–2011*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (1991), Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa.

Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006), Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej.

